

IWONA KINIORSKA

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

POTENCJAŁ ROZWOJOWY OBSZARÓW WIEJSKICH WOJ. ŚWIĘTOKRZYSKIEGO A POLITYKA SPÓJNOŚCI

Abstract: Development Potential of Rural Areas of the Świętokrzyskie Voivodeship and EU Cohesion Policy. Studies on development potential of rural areas show its high spatial diversity. It is due to interference of two criteria: traditional, connected with historical borders (mainly partitions of Poland in the past and changes of the borders after the Second World War), and relatively newer, based on the continuum - center-peripherals (Rosner, 2010, p. 25). The main goal of this study is to evaluate development potential of rural areas of the Świętokrzyskie Voivodeship in social and economic terms and to assess how structural funds and cohesion policy reduce disparities among rural areas. The Świętokrzyskie Voivodeship is a depopulating area with a domination of traditional depopulation introduced mainly by migration outflow; however, in its eastern and southern parts a new, more dangerous phenomenon occurs - depopulation caused mainly by the natural loss suggesting slow death of these areas. Economic development is much easier in the central part of the Świętokrzyskie Voivodeship - in the Poviát of Kielce. It is connected with very good performance of rural areas supporting the most important regional center. Concentration of economic potential (*e.g.* defined by the level of entrepreneurship) which improve investment rating on a small area (surroundings of the voivodeship's and subregional centers capital) may lead to the lack of cohesion and equal chances for development in the remaining areas.

Key words: Business, cohesion Policy, economic potential, social potential.

Wprowadzenie

Polskie obszary wiejskie są silnie zróżnicowane pod względem poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego, a zróżnicowanie to jest głębokie również wewnątrz regionów. Powszechnie wiadomo, że zarówno krajowa polityka gospodarcza (np. dotacje wyrównawcze), jak i polityka spójności UE (i jej wymiar przestrzenny) sprzyjają zmniejszeniu się regionalnego zróżnicowania [Rosner 2010, s. 11]. Polityka spójności zmierza do wyrównania dysproporcji w rozwoju całej wspólnoty i poszczególnych jej regionów. Od 2007 r. rozpoczęła się nowa perspektywa finansowania w Unii Europej-

skiej i nowe rozwiązania w zakresie polityki spójności. Znacznie większą pulę środków finansowych przeznaczono na wsparcie procesu rozwoju gospodarczego i społecznego w porównaniu z okresem 2004-2006. Zidentyfikowanie Polski Wschodniej, obejmującej województwa: warmińsko-mazurskie, podlaskie, lubelskie, podkarpackie i świętokrzyskie jako obszaru problemowego stało się przesłanką przyjęcia programu operacyjnego, mającego na celu przyspieszenie tempa rozwoju makroregionu [Pławgo 2011, s. 106]. Badania potencjału rozwoju obszarów wiejskich wskazują na ich duże zróżnicowanie przestrzenne. Jest to efekt nakładania się na siebie dwóch kryteriów: tradycyjnego, związanego z historycznymi granicami (głównie rozbiorowymi i przesunięciem granic po II wojnie światowej) oraz względnie nowszego opartego na continuum centrum-peryferie [Rosner 2010, s. 25]. Głównym celem badawczym prezentowanej pracy jest ocena wybranych elementów potencjału rozwojowego obszarów wiejskich woj. świętokrzyskiego w wymiarze demograficznym i gospodarczym oraz próba określenia dysproporcji rozwojowych w świetle założeń polityki spójności. W opracowaniu wykorzystano dane statystyczne pochodzące z BDL GUS, zakres czasowy przeprowadzonej analizy objął lata 2001-2011. Województwo świętokrzyskie zaliczane jest do obszarów Polski Wschodniej, która ze względu na swój peryferyjny charakter cechuje się nagromadzeniem wielu negatywnych zjawisk w sferze społecznej i gospodarczej. Zdaniem Rosnera [2005, s. 9] od początku lat 90. XX w. tereny peryferyjne cechowały się znacznym odpływem ludności młodej, zahamowanie tego trendu nastąpiło na skutek ograniczeń na rynku pracy oraz odpływu z tych obszarów ludności mobilnej. Województwa Polski Wschodniej to najbardziej wiejskie regiony kraju. W trzech województwach: podkarpackim, świętokrzyskim i lubelskim udział ludności zamieszkującej tereny wiejskie przekroczył 50%, natomiast w dwóch pozostałych: podlaskim i warmińsko-mazurskim wskaźnik ten kształtował się na poziomie 40%. Z punktu widzenia możliwości rozwojowych w najtrudniejszej sytuacji są miejscowości wiejskie o słabo zdywersyfikowanej gospodarce, w której rolnictwo jest głównym źródłem dochodu ich mieszkańców. Wsie te ulegają w większości depopulacji i natrafiają na liczne bariery rozwoju [Grzybek 2011, s. 91]. Jednak przebieg procesów społecznych i demograficznych w układach wewnętrznych regionów wschodnich jest przestrzennie zróżnicowany.

1. Demografia

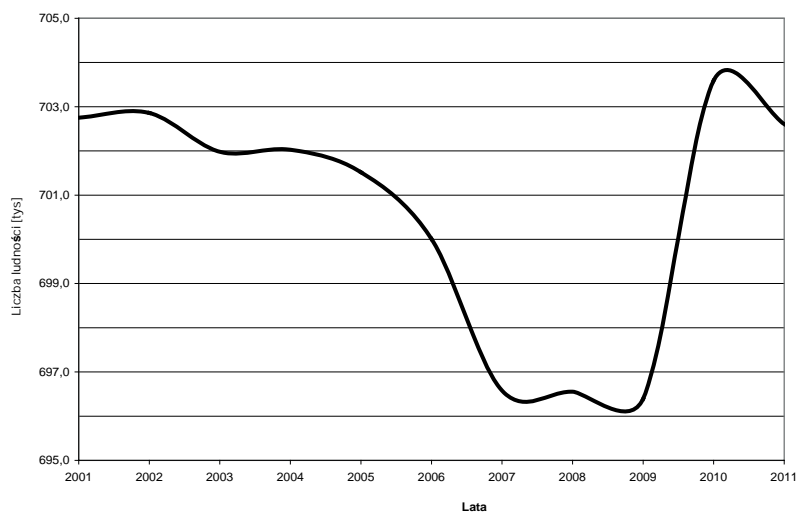
Obszarami strategicznych wyzwań, którym musi sprostać zarówno polityka regionalna, i polityka wspierająca konkurencyjność regionów, z zapewnieniem spójności terytorialnej kraju, są trendy demograficzne oraz pełniejsze wykorzystanie zasobów pracy. Województwo świętokrzyskie wyludnia się, przy czym dominuje

tradycyjny typ depopulacji, wywołany głównie odpływem migracyjnym. Jednak we wschodniej i południowej części badanego terenu – nowy, bardziej niebezpieczny typ depopulacji powodowany jest w dużej mierze ubytkiem naturalnym, co w konsekwencji oznacza powolne wymieranie ludności na tych obszarach [Miszczuk *et al.* 2011, s. 97]. Systematyczny, selektywny pod względem wieku i płci odpływ migracyjny powoduje, że na skutek zmniejszania się populacji kobiet w wieku rozrodczym, głównym czynnikiem depopulacyjnym staje się ubytek naturalny. Jest to zaawansowana faza depopulacji, którą znacznie trudniej powstrzymać niż tę, w której głównym czynnikiem jest odpływ migracyjny. Niewystarczające są także działania hamujące odpływ migracyjny, ponieważ konieczne są zmiany struktury wieku i płci oraz działania pronatalistyczne. W efekcie depopulacja tego typu może mieć charakter nieodwracalny [*ibidem*, s. 98].

Wpływ czynnika ludzkiego na rozwój obszaru jest niepodważalny. Wyraża się m.in. przez potencjał demograficzny oraz aktywność ekonomiczną danego regionu. Biorąc pod uwagę czynnik demograficzny podstawowe znaczenie odgrywa stan zaludnienia i jego zmiany, przyrost naturalny, migracje. W badanych latach 2001-2011 liczba ludności zamieszkującej obszary wiejskie woj. świętokrzyskiego obniżyła się z 702, 8 tys. do 702,6 tys. osób, (ryc. 1). Trzeba jednak zaznaczyć, że liczba ludności zamieszkującej obszary wiejskie, w stosunku do 2001 r. obniżyła się do 2009 r., następnie w latach 2009-2011 odnotowano wzrost liczby ludności z 696,4 tys. do 702,6 tys., (o 0,9%). Największy spadek zaludnienia wystąpił w południowo-zachodniej części województwa. Wzrostem zaludnienia charakteryzowały się natomiast obszary wiejskie położone głównie na zapleczu stolicy województwa (np. Morawica, Miedziana Góra, Sitkówka-Nowiny).

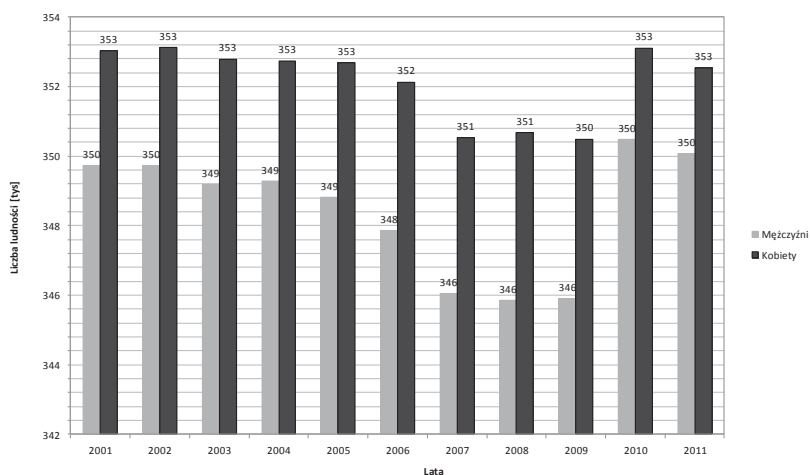
Jednostki te mają dobrze rozwinięte funkcje przemysłowe (głównie przemysł mineralny), usługowe i mieszkaniowe. W przypadku Morawicy na wzrost liczby ludności dodatkowo miała wpływ lokalizacja wojewódzkiego szpitala dla nerwowo chorych – jedynej takiej placówki w województwie [Kamińska 2010a, b]. Wzrost zaludnienia odnotowano również na obszarach wiejskich ośrodków subregionalnych, takich jak: Jędrzejów i Busko Zdrój. Na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego w latach 2001-2011 rejestrowano nadwyżkę kobiet nad mężczyznami. Dysproporcja ta wynosiła w 2011 r. 50,2% kobiet i 49,8% mężczyzn (ryc. 2).

Prowadzone badania dla obszarów wiejskich województwa w latach 2000-2009 wskazały, że wzrosła liczba jednostek liczących do 5 tys. mieszkańców, co wynikało ze spadku zaludnienia i przesunięć w obrębie przedziałów wielkościowych.

Ryc. 1. Zmiany liczby ludności na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego w latach 2001–2011

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS (ryc. 1-13).

Ryc. 2. Zmiany liczby ludności według płci na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego w latach 2001–2011

Przyjmując za kryterium wskaźnik dynamiki liczby ludności na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego możemy wyróżnić trzy typy gmin:

- Progresywne, cechujące się wzrostem liczby ludności, w których wskaźnik dynamiki był wyższy niż 102.

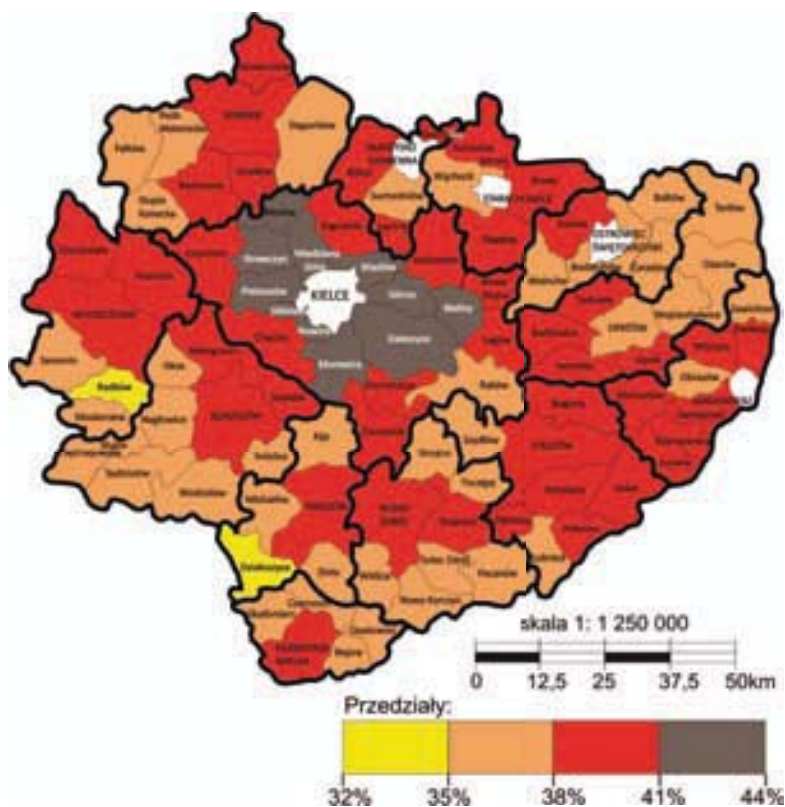
- Stagnujące, w których wskaźnik dynamiki mieścił się w przedziale od 96,0 do 101,2.
- Regresywne, w których wskaźnik dynamiki był niższy niż 95,9.

Najliczniejszą grupę utworzyły gminy stagnujące, które stanowiły łącznie 45% ogółu analizowanych jednostek [Kiniorska 2011, s. 97].

Dynamika zmian zaludnienia jest kształtowana przede wszystkim przez dwa elementy: przyrost naturalny i saldo migracji. Oceniając wpływ wyżej wymienionych składowych, należy zauważyć, że w ostatnich latach wzrosło znaczenie salda migracji. W badanych latach saldo migracji utrzymywało się na poziomie dodatnim, z kolei przyrost naturalny na poziomie ujemnym. Już od połowy lat 90. ubiegłego wieku istotne znaczenie w zaludnieniu obszarów wiejskich, (głównie położonych w strefie podmiejskiej) zaczął odgrywać napływ ludności. Magnesem kierunków przepływu ludności są najczęściej pozarolnicze miejsca pracy. Badania procesów migracji na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego wskazały, że najwyższy poziom salda migracji rejestrowano na obszarach położonych w strefie podmiejskiej stolicy województwa, w gminach: Miedziana Góra, Masłów, Morawica, Sitkówka Nowiny. Napływ ludności na obszary wiejskie położone w sąsiedztwie miast wykazywał tendencje wzrostową. W grupie ludności napływającej dominowały osoby w wieku produkcyjnym, co spowodowało odmłodzenie struktury demograficznej i wpłynęło istotnie na poprawę elementów kształtujących ruch naturalny, w tym głównie na wzrost urodzeń [Kiniorska 2011, s. 100]. Badania prowadzone przez Kamińską [2010, s. 110] wskazały, że obszarami przyciągającymi migrantów są przede wszystkim gminy położone na obszarach atrakcyjnych turystycznie (np. Chęciny, Bałtów) – [Jastrzębski 2002; Pałka 2004], oraz atrakcyjnie położone względem ośrodków miejskich i szlaków komunikacyjnych (np. Sitkówka-Nowiny, Jędrzejów), z dobrze rozwiniętymi pozarolniczymi działaniami gospodarki (Połaniec, Miedziana Góra). Z kolei obszarami odpływowymi są tereny monofunkcyjne, położone peryferyjnie, w których nasilenie negatywnych zjawisk o charakterze społeczno-demograficznym skutkuje procesami depopulacyjnym i starzeniem się ludności. Główny mechanizm powodujący koncentrację ludności wiejskiej w sąsiedztwie ośrodków miejskich i zmniejszenie się zaludnienia z dala od tych ośrodków związany jest z procesami migracyjnymi. Obszary zmniejszające zaludnienie charakteryzują się występowaniem silnego odpływu skierowanego do miast. Jednocześnie z miast wypływa strumień migrantów w kierunku wsi, ale kierujący się ku wsiom położonym w sąsiedztwie miasta [Rosner 2011, s. 139].

Przy ocenie zjawisk demograficznych istotnym elementem jest wiek ludności. Do niedawna, obszary wiejskie i mniejsze ośrodki miejskie były uważane za najbardziej zaawansowane pod względem starości demograficznej, gdyż ludność w młó-

dym wieku migrowała z nich do większych ośrodków w poszukiwaniu pracy. Jednak od początku lat 90. XX w., w okresie transformacji społeczno-gospodarczej, obserwujemy zmniejszenie natężenia migracji do miast w ogóle oraz zmianę kierunków migracji z dominacją przemieszczeń z dużych miast na wieś i do strefy podmiejskiej [Kiniorska 2012, s. 87]. Na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego w latach 2005-2011 zanotowano spadek udziału ludności w wieku przedprodukcyjnym z 22,5% do 19,5%, wzrost ludności w wieku produkcyjnym z 59,4% do 62,4%, oraz stabilizację udziału ludności w grupie poprodukcyjnej na poziomie 18,1%. Szczególne znaczenie ze względu na oddziaływanie na rynek pracy ma grupa ludności w wieku mobilnym (18-44 lat). W przypadku tej cechy na obszarach wiejskich badanego obszaru zaobserwowano duże zróżnicowanie. Najwyższym udziałem ludności w wieku mobilnym cechowały się obszary położone w bezpośrednim zapleczu stolicy województwa. Najniższym obszary wiejskie zlokalizowane peryferyjnie, głównie w północnej i wschodniej części badanego obszaru (ryc. 3).

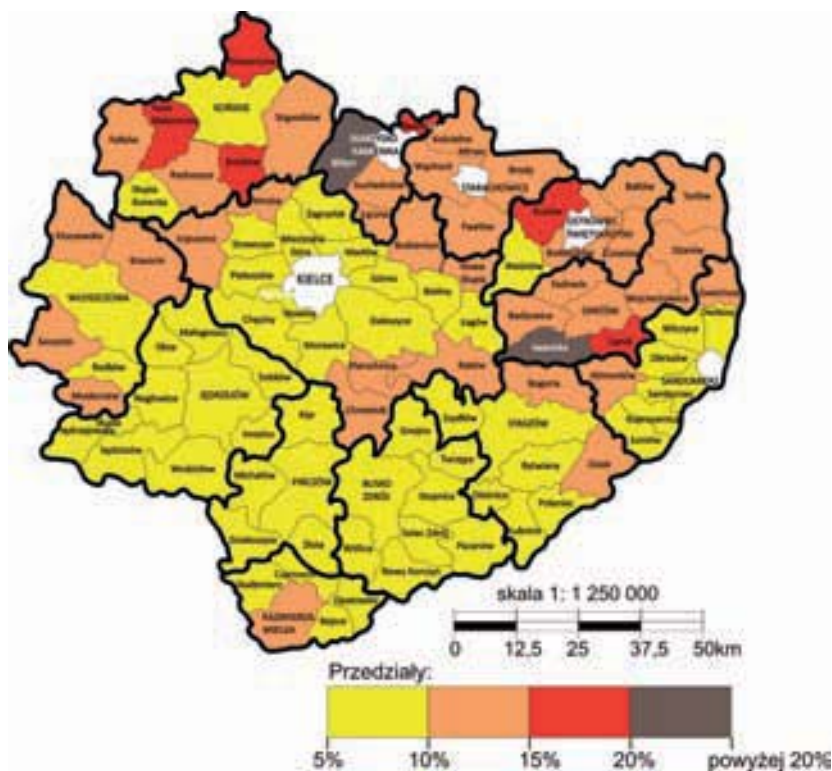

Ryc. 3. Udział ludności w wieku mobilnym w liczbie ludności ogółem na obszarach wiejskich w gminach woj. świętokrzyskiego w 2011 r.

2. Gospodarka

W okresie transformacji obszary wiejskie wykazują różny stopień adaptacji do gospodarki rynkowej i nowych warunków społeczno-politycznych. Zróżnicowanie potencjału rozwojowego i stopień wykorzystania walorów przestrzeni mają ogromny wpływ na charakter struktury demograficznej i przestrzenno-funkcjonalnej obszarów wiejskich [Kiniorska 2009, s. 31]. Okres transformacji uruchomił wiele zjawisk sprzyjających rozwojowi obszarów wiejskich, ale także uaktywnił negatywne procesy o charakterze społeczno-gospodarczym. W latach 90. XX w. odnotowywano w woj. świętokrzyskim spadek zaludnienia. Istotnie zmalała rola przyrostu naturalnego w kształtowaniu liczby ludności na obszarach wiejskich. W drugiej połowie lat 90. ubiegłego wieku rejestrowano natomiast napływ ludności na obszary wiejskie w pobliżu miast (głównie wokół stolicy województwa). Niepokojącym zjawiskiem jest proces starzenia się ludności, odnotowywany zwłaszcza w gminach położonych w północnej i południowej części województwa [Kiniorska, Wrońska 2004]. Wpływ procesów demograficznych na zjawiska gospodarcze wiąże się przede wszystkim z koniecznością zapewnienia odpowiedniego stanu i jakości zasobów kapitału ludzkiego, niezbędnego do utrzymania lub poprawy pozycji konkurencyjnej we współczesnej gospodarce opartej na wiedzy. Utrata tego kapitału może ograniczyć endogenne możliwości rozwojowe i obniżyć atrakcyjność inwestycyjną danego regionu, a także kurczenie się rynków zbytu co może stanowić barierę rozwoju niektórych rodzajów usług [Miszczuk *et al.* 2011, s. 99]. Jednym z wyznaczników wykorzystania endogenicznych czynników rozwoju gospodarczego i społecznego w skali lokalnej jest sytuacja na rynku pracy. Na podstawie stopnia wykorzystania zasobów kapitału ludzkiego można wnioskować o zdolności dostosowań tego czynnika do wymagań rynku pracy, ale także o konkurencyjności lokalnej gospodarki, której miarą jest dynamika tworzenia miejsc pracy [Czudec 2011, s. 180]. W analizie oceny rynku pracy obszarów wiejskich uwzględniono udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym. Najwyższy udział bezrobotnych w grupie ludności w wieku produkcyjnym przekraczający 15% odnotowano w ośmiu gminach (ryc. 4). Były to obszary położone głównie w północnej części województwa, których rozwój związany był z funkcją przemysłową. Najmniejszy udział rejestrowano w gminach położonych w południowej części badanego obszaru. Dobrą sytuację na rynku pracy odnotowano w gminach podmiejskich i miało to związek z bliskim położeniem w stosunku do miasta. Przeobrażenia zachodzące na rynku pracy są efektem wielu czynników, wynikających m.in. z położenia względem miast i ciągów komunikacyjnych. Oznacza to, że położenie w sąsiedztwie centrów regionalnych, subregionalnych (a w skali gminy lokalnych), sprzyjało przemianom struktur i funkcji pełnionych

przez obszary wiejskie, natomiast położenie peryferyjne – stagnacji, a niekiedy regresowi. Najbardziej dotknięte bezrobociem okazały się gminy położone na peryferiach powiatu kieleckiego (północna i wschodnia część), sandomierskiego (zachodnia), opatowskiego (południowa), koneckiego (południowa) oraz włoszczowskiego.

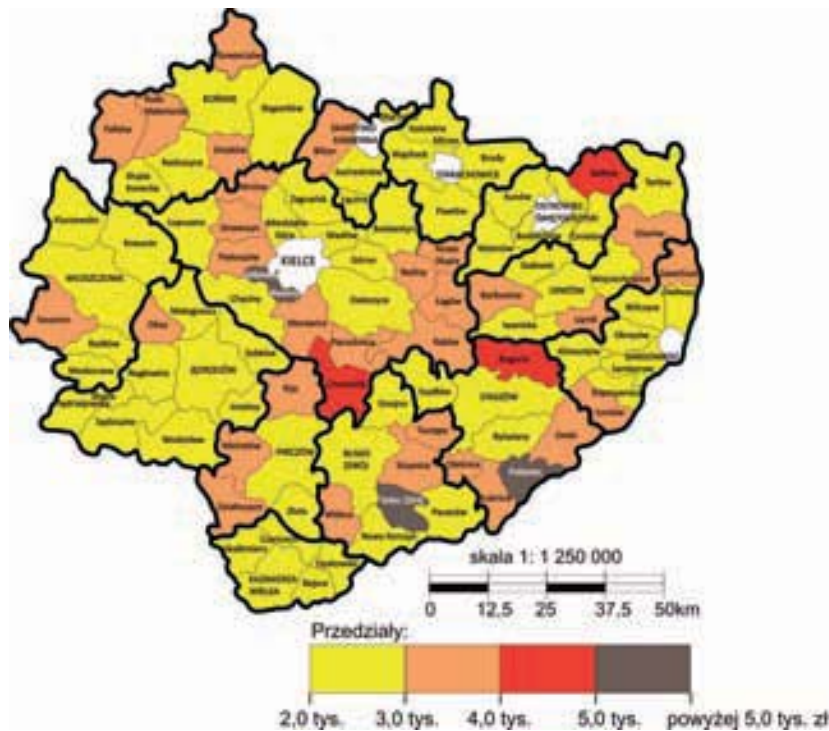

Ryc. 4. Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym na obszarach wiejskich w gminach woj. świętokrzyskiego w 2011 r.

Obszary wiejskie cechują się dużym zróżnicowaniem przestrzenno-funkcyjnym. Możliwości rozwoju zależą w dużym stopniu od zdolności samorządów gmin do pozyskiwania dochodów budżetowych, które są źródłem finansowania zadań realizowanych przez samorządy, a służących poprawie jakości życia mieszkańców i tworzeniu warunków rozwoju przedsiębiorczości na wsi [Czudec 2011, s. 172]. W latach 2001-2011 dochód budżetowy na jednego mieszkańca wzrósł z 979,00 zł do 2361,00 zł. Najwyższy poziom dochodu, który w przeliczeniu na jednego mieszkańca przekraczał 4000 zł zanotowano w sześciu gminach (Bałtów, Bogoria, Chmielnik, Połaniec, Sitkówka-Nowiny, Solec Zdrój). Są to obszary o dobrze rozwiniętych funkcjach usługowych i usługowo-przemysłowych. Najniższym poziomem dochodów charaktery-

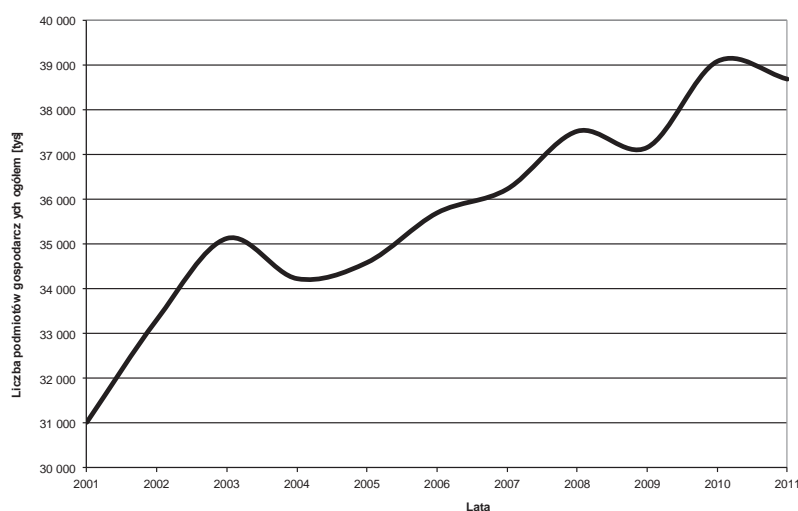
zowały się tereny zlokalizowane w południowej części badanego obszaru o dominujących funkcjach rolniczych (ryc. 5).

Ryc. 5. Dochód na mieszkańca na obszarach wiejskich w gminach woj. świętokrzyskiego w 2011 r.

Nasilające się procesy globalizacji oraz związane z nimi procesy integracji europejskiej, a także wdrażanie reguł gospodarki rynkowej, stworzyły nowe uwarunkowania przestrzenne w funkcjonowaniu i rozwoju poszczególnych dziedzin życia. W działaniach na rzecz przebudowy obszarów wiejskich, ważnym zagadnieniem jest określenie zmieniających się czynników i warunków, w jakich te procesy kształtowały się obecnie, oraz w jakim kierunku będą zmierzały w przyszłości [Zioło 2011, s. 7]. Szybko okazało się, że utrzymanie jako dominującej (a niekiedy jako jedynej) funkcji rolniczej na wsi jest niekorzystne ekonomicznie i wręcz niemożliwe do utrzymania w dłuższej perspektywie. Nowe strategie rozwoju obszarów wiejskich zostały ukierunkowane na ich wielofunkcyjność [Kamińska 2011a, s. 104], rozumianą przede wszystkim w kontekście poprawy warunków życia i pracy rodzin zamieszkujących na wsi. Współcześnie najważniejszym kierunkiem rozwoju obszarów wiejskich jest wzrost ich gospodarczej różnorodności, przede wszystkim przez wzbogacenie struk-

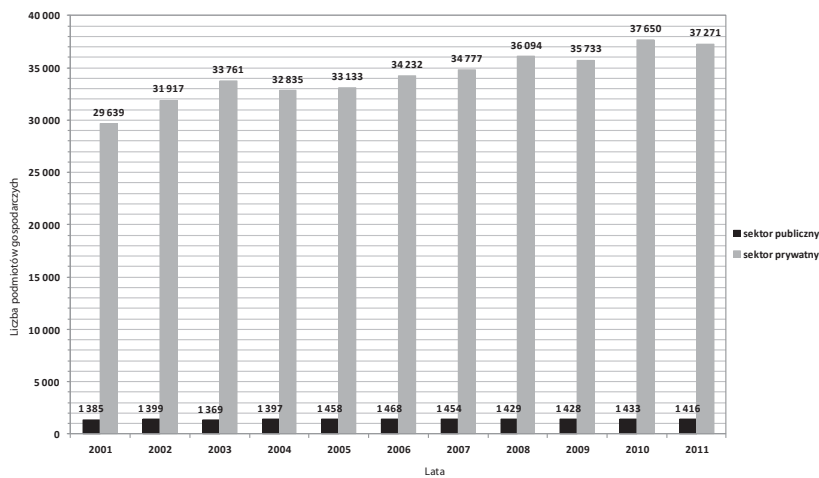
tury funkcjonalnej, tj. rozwijanie nowych funkcji społeczno-gospodarczych [Pałka 2010, s. 164]. Znaczny wpływ na przeobrażenia funkcjonalno-przestrzenne ma lokalizacja oraz działalność zróżnicowanych podmiotów gospodarczych. W gospodarce obszarów wiejskich regionu świętokrzyskiego notowane są zmiany w liczbie podmiotów gospodarczych w czasie i przestrzeni. W latach 2001-2011 liczba podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w systemie REGON wzrosła z 31,0 tys. do 38,7 tys., czyli o 24% (ryc. 6). Dominowały podmioty gospodarcze zarejestrowane w sektorze prywatnym, których udział wzrósł w tym samym czasie z 29,6 tys. do 37,3 tys., (26%) – (ryc. 7).

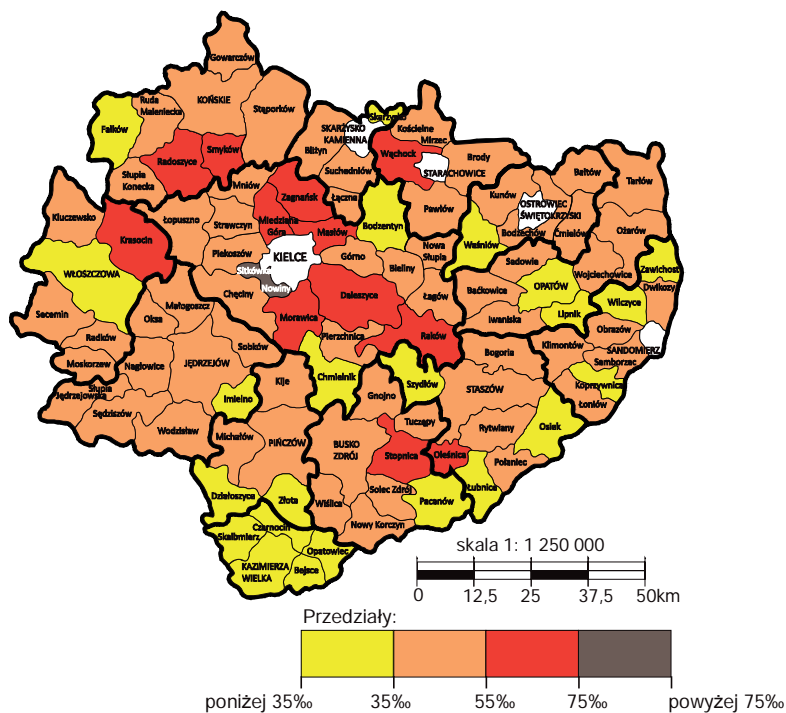
Ryc. 6. Liczba podmiotów gospodarczych ogółem na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego w latach 2001–2011

W 2001 r. największą liczbę podmiotów gospodarczych zanotowano w gminach powiatu kieleckiego (powyżej 75 podmiotów na 1000 osób), najmniejszą zaś na obrzeżach województwa, w tym w jego części południowej i południowo-wschodniej oraz na obszarach wiejskich położonych w południowej części powiatu kieleckiego (ryc. 8).

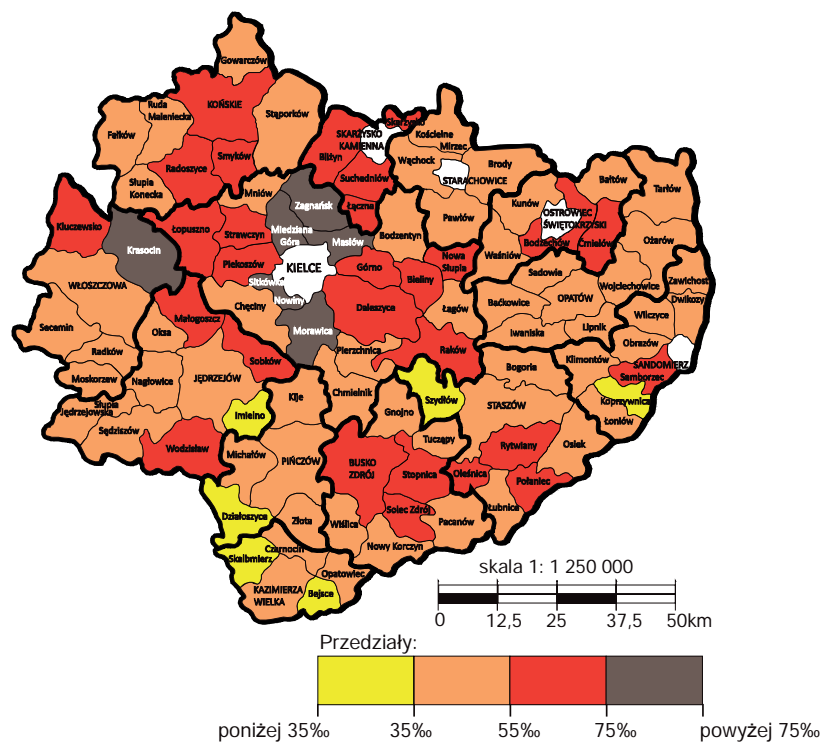
W 2011 r. najwyższy poziom podmiotów na 1000 osób rejestrowano w powiecie kieleckim (Masłów, Miedziana Góra, Morawica, Zagnańsk, Sitkówka Nowiny) – (ryc. 9), ale zmiany odnotowano także w północno-zachodniej części województwa (Końskie, Kluczewsko). Wysoki poziom aktywności gospodarczej mierzony liczbą podmiotów gospodarczych odnotowano w gminach: Busko Zdrój, Stopnica, Solec

Ryc. 7. Liczba podmiotów gospodarczych według form własności na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego w latach 2001-2011

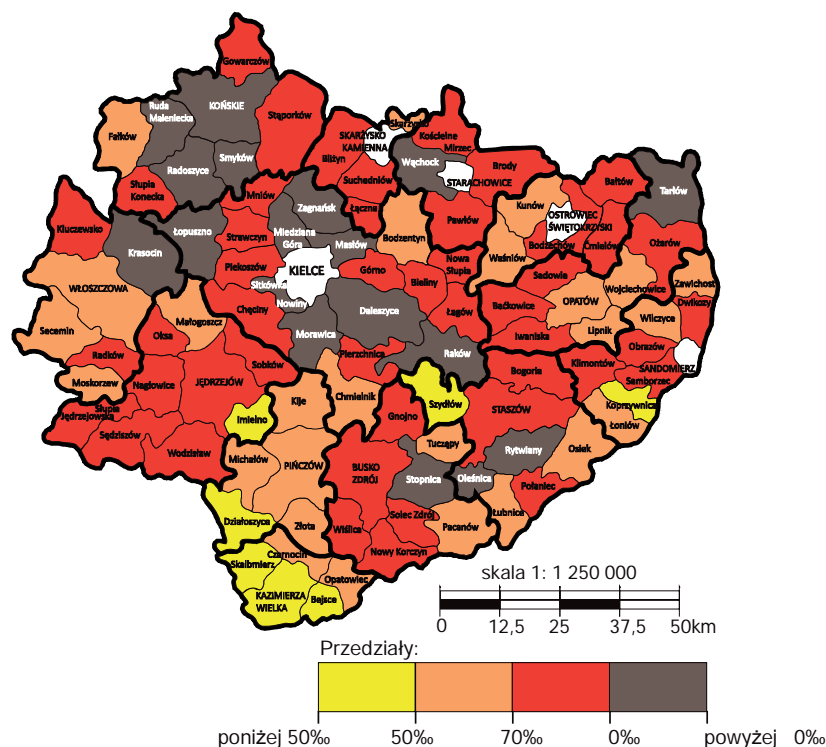

Ryc. 8. Podmioty gospodarcze ogółem na 1000 mieszkańców na obszarach wiejskich w gminach woj. świętokrzyskiego w 2001 r.

Ryc. 9. Podmioty gospodarcze ogółem na 1000 mieszkańców na obszarach wiejskich w gminach woj. świętokrzyskiego w 2011 r.

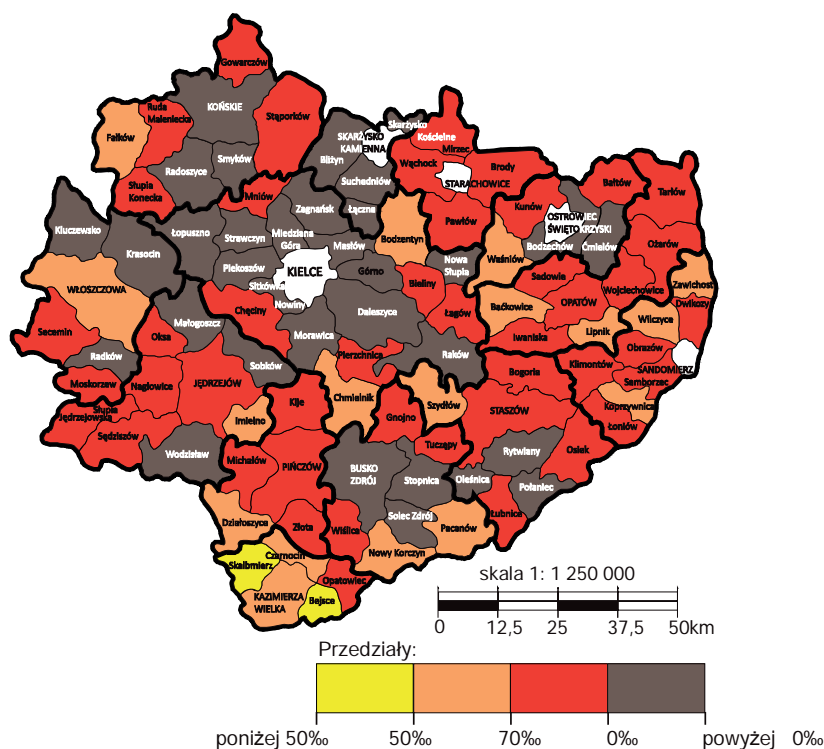
Zdrój oraz powiecie staszowskim (Rytwiany, Połaniec). Natomiast gminy: Morawica i Sitkówka Nowiny cechują się sprzyjającymi warunkami do powstawania nowych inwestycji, wynikającymi m.in. z aktywnej postawy władz lokalnych. Są to obszary o rozwiniętych funkcjach przemysłowych i mieszkaniowych. Poza tym duży wpływ na rozwój gospodarczy ma położenie (strefa podmiejska Kielc), dobra infrastruktura oraz duża liczba zakładów pracy. Podobne tendencje zaobserwowano, analizując wskaźnik przedsiębiorczości wyrażony liczbą podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym. W 2001 r. najwyższy poziom wskaźnika, którego wartość przekroczyła 90 podmiotów na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym, odnotowano w gminach położonych w strefie podmiejskiej Kielc (Sitkówka-Nowiny, Morawica, Daleszyce, Miedziana Góra, Masłów) oraz na obszarach wiejskich sąsiadujących z powiatem kieleckim od północnego-zachodu i zachodu (gminy: Końskie, Radoszyce, Smyków, Ruda Maleniecka, Łopuszno i Krasocin). Najniższą liczbę poniżej 50 podmiotów na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym rejestrowano na obszarach wiejskich powiatów: kazimierskiego i pińczowskiego (ryc. 10).

Ryc. 10. Podmioty gospodarcze ogółem na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym na obszarach wiejskich w gminach woj. świętokrzyskiego w 2001 r.

W 2011 r. wysoki poziom aktywności gospodarczej nadal cechował obszary wiejskie strefy podmiejskiej stolicy województwa, gdzie odnotowano wzrost wskaźnika przedsiębiorczości w gminach: Strawczyn, Piekoszów, Górnio. Nastąpił tam wzrost liczby gmin z 18 do 33 charakteryzujących się najwyższym wskaźnikiem przedsiębiorczości (ponad 90 podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym). Duży wpływ na rozwój przedsiębiorczości miała lokalizacja ośrodków miejskich i ich stopnia oddziaływania na otaczające obszary wiejskie, a także ich struktura funkcjonalna. Wpływ miast widoczny był przede wszystkim na obszarach powiatów: staszowskiego, buskiego, koneckiego oraz ostrowieckiego (ryc. 11). Według Bańskiego [2011, s. 62] zazwyczaj korzystna lokalizacja kumuluje pozytywne trendy rozwoju społecznego i ekonomicznego, ale atrakcyjna lokalizacja gminy nie przekłada się bezpośrednio na jej sukces gospodarczy – muszą temu towarzyszyć dodatkowe warunki sprzyjające rozwojowi społeczno-gospodarczemu. Badania prowadzone przez Bramberta [2011, s. 159] wskazały, że największe możliwości rozwoju gospodarczego skupione są w centralnej części woj. świętokrzyskiego, tzn.

w powiecie kieleckim. Bliskość miasta stwarza lepsze warunki dostępu do różnego rodzaju usług, wpływa także na możliwość znalezienia miejsca pracy.

Ryc. 11. Podmioty gospodarcze ogółem na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym na obszarach wiejskich w gminach woj. świętokrzyskiego w 2011 r.

Gminy wiejskie na obszarach podmiejskich lepiej usytuowane komunikacyjnie, często charakteryzują się wysokim poziomem urbanizacji zewnętrznej i społecznej [Heffner 2005, Kamińska 2011b]. Koncentracja potencjału gospodarczego (mierzona poziomem przedsiębiorczości), która wpływa na atrakcyjność inwestycyjną na niewielkim obszarze (otoczenie stolicy województwa i ośrodków subregionalnych), może przyczynić się do braku spójności i równych szans rozwojowych pozostałych gmin. Atrakcyjność inwestycyjna nie jest zjawiskiem stałym i podlega takim samym przemianom, jak większość czynników ekonomicznych czy społecznych. Szczególne znaczenie w kreowaniu tych zmian upatruje się w działaniach władz lokalnych, które powinny zabiegać o podnoszenie poziomu rozwoju przedsiębiorczości na ich obszarze przez różne działania, począwszy od podnoszenia jakości kapitału ludzkiego

i społecznego, ale również realizując tzw. twarde inwestycje, wpływające na wartość i jakość infrastruktury, np. drogowej, sieci przesyłowych itp., [Zarębski 2010, s. 95].

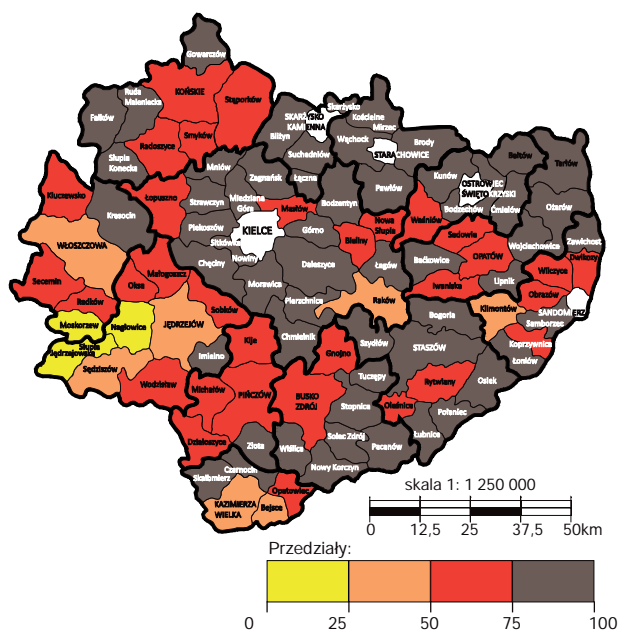
3. Infrastruktura

Rozwój infrastruktury, w tym zwłaszcza technicznej, jest niemal powszechnie uznawany – zarówno w skali lokalnej, jak i regionalnej – za jeden z warunków koniecznych do osiągnięcia pozytywnego i pomyślnego przebiegu procesów przekształceń społeczno-gospodarczych na obszarach wiejskich [Heffner 2011, s. 22]. Oceniając stan zainwestowania infrastrukturalnego mierzony udziałem korzystających z sieci wodociągowej, najwyższy poziom przekraczający 75% zarejestrowano na obszarach wiejskich położonych w pobliżu Kielc, oraz wokół miast położonych w północnej części województwa (ryc. 12).

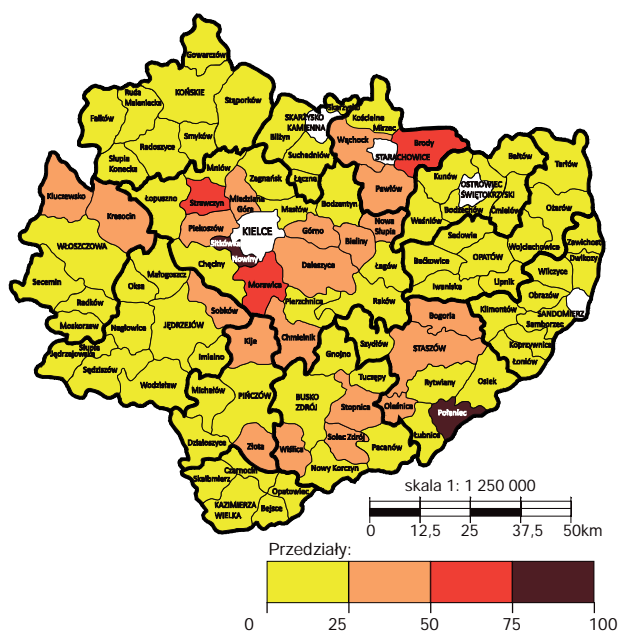
Wysokim poziomem zainwestowania w infrastrukturę wodociągową cechowały się także gminy zlokalizowane we wschodniej i środkowej części województwa. Sieć kanalizacyjną charakteryzuje duże niedoinwestowanie. Ponad 75% mieszkańców korzystających z sieci kanalizacyjnej rejestrowano w dwóch gminach: Połańcu i Sitkówce-Nowiny, czyli obszarach o bardzo dobrze rozwiniętych funkcjach przemysłowych i mieszkaniowych (ryc. 13). Wysoki poziom zanotowano również w gminach: Strawczyn, Morawica oraz Brody, w których udział ten przekroczył 60%. Pozostałe obszary cechowały się znacznym niedoinwestowaniem w zakresie wyposażenia w sieć kanalizacyjną, aż 18 gmin wiejskich nie posiada sieci kanalizacyjnej, a w 31 udział korzystających z kanalizacji nie przekroczył 15%. Według Kamińskiej [2010, s. 144] koszty budowy systemów kanalizacyjnych są bardzo silnie związane z charakterem sieci osadniczej. Nawet nie wszystkie bogate gminy mogą sobie pozwolić na tego typu inwestycję. Rozproszona sieć osadnicza wpływa na wzrost kosztów budowy sieci kanalizacyjnej. W rezultacie wyposażenie obszarów wiejskich w ten element infrastruktury jest dużo gorszy w porównaniu z obszarami zurbanizowanymi. Niektóre gminy próbują rozwiązać ten problem stosując przydomowe oczyszczalnie ścieków.

4. Strategia rozwoju województwa a polityka spójności

Rozwój społeczno-gospodarczy obszarów wiejskich, struktura przestrzennie-funkcjonalna oraz charakter zagospodarowania przestrzeni wiejskiej zależą od wielu uwarunkowań. Istotny wpływ mają również środki finansowe pozyskiwane z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej. Zmienione zasady finansowania po 2006 r. spowodowały, że przeznaczono znacznie zwiększoną pulę środków pieniężnych na

Ryc. 12. Udział gospodarstw domowych korzystających z sieci wodociągowej na obszarach wiejskich w gminach woj. świętokrzyskiego w 2011 r.

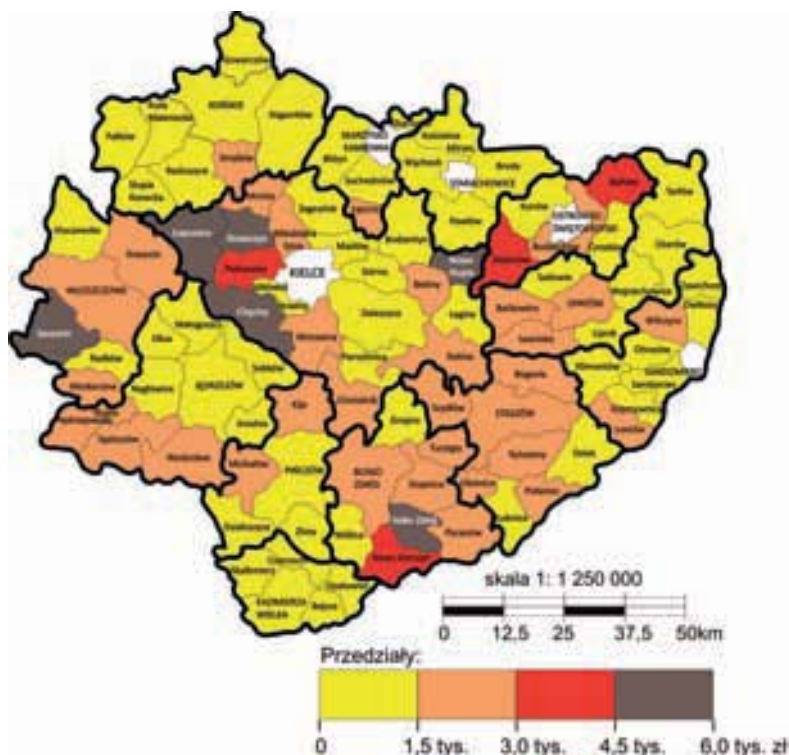

Ryc. 13. Udział korzystających z sieci kanalizacyjnej na obszarach wiejskich w gminach woj. świętokrzyskiego w 2011 r.

wsparcie procesu zróżnicowań gospodarczych i społecznych. Największą zmianą w stosunku do poprzedniego okresu programowania jest decentralizacja zarządzania programami współfinansowanymi przez fundusze UE i wprowadzenie programów regionalnych dla każdego województwa [Murzyn 2010]. Wśród programów krajowych znajdują się z kolei dwa, które zajmują szczególne miejsce w historii polityki spójności UE. *Program Infrastruktura i Środowisko* jest największym programem realizowanym z udziałem środków unijnych od początku istnienia polityki regionalnej, natomiast program *Kapitał Ludzki* największym programem współfinansowanym kiedykolwiek z Europejskiego Funduszu Społecznego. W literaturze przedmiotu podkreśla się często, że sukces Polski w zakresie dobrego wykorzystania tych funduszy będzie jednocześnie sukcesem całej polityki spójności. Potencjał rozwojowy w obszarze społecznym i gospodarczym woj. świętokrzyskiego jest zróżnicowany. Widoczna jest duża dysproporcja między obszarami wiejskimi położonymi w strefie oddziaływania największych miast i ośrodków subregionalnych a obszarami peryferyjnymi i o dominujących funkcjach rolniczych (obszary wiejskie położone w południowej i południowo-wschodniej części województwa). W *Strategii rozwoju województwa świętokrzyskiego do 2020 r.* założono przyspieszony rozwój bazy ekonomicznej oraz infrastruktury technicznej. Te dwa obszary miały się stać podstawowymi kierunkami wydatków uruchamianych w ramach polityki strukturalnej. Przelamanie barier infrastrukturalnych ma kluczowe znaczenie dla wzrostu konkurencyjności i poprawy spójności terytorialnej. W *Strategii* uwzględniono również specyfikę obszarów wiejskich, ich potencjał związany z produkcją rolną i ogrodnictwem, znaczne rozdrobnienie gospodarstw, duże dysproporcje w rozbudowie infrastruktury. Wskazano też możliwości rozwoju obszarów wiejskich uwarunkowane położeniem wsi względem sieci komunikacyjnej, rozwojem przedsiębiorczości, a także pogłębiającą się peryferyzacją. Kompleksowym narzędziem prowadzenia polityki rozwoju na lata 2007-2013 jest *Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego*. Jego głównym celem jest poprawa warunków sprzyjających budowie konkurencyjnej i generującej nowe miejsca pracy regionalnej gospodarki. Cel ten bezpośrednio nawiązuje do warunków i priorytetów *Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do 2020 r.* Ogółem na lata 2007-2013 łączna wartość projektów w ramach RPO wyniosła 5 196 903 020, 78 zł. Średnio na jednego mieszkańca woj. świętokrzyskiego wartość dofinansowania z funduszy unijnych wyniosła 2186,94 zł. Poziom pozyskanych funduszy z Unii Europejskiej oceniono z punktu widzenia wartości dofinansowanych projektów ze środków unijnych przypadającej na jednego mieszkańca. Dominowały obszary, w których analizowany wskaźnik nie przekroczył 1500 zł (ryc. 14). Najwyższe wartości odnotowano w gminach położonych w części zachodniej i południowo-zachodniej powiatu kieleckiego. Efekty realizowanych projektów mogą być widoczne już za kilka lat,

kiedy zostaną zakończone wszystkie inwestycje współfinansowane w ramach obecnej perspektywy budżetowej. Na obecnym etapie można wysunąć tylko wniosek, że realizowane projekty skoncentrowane są na poprawie stanu infrastruktury, cechują się także dużym rozproszeniem inwestycji. Pozytywny wymiar stanowi wsparcie finansowe ze środków unijnych obszarów zagrożonych depresją gospodarczą, położonych peryferyjnie ze znacznymi zapóźnieniami infrastrukturalnymi i słabo rozwiniętą działalnością pozarolniczą.

Ryc. 14. Dofinansowanie projektów RPO z Unii Europejskiej na osobę w gminach woj. świętokrzyskiego w latach 2007-2013

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych: *Mapa dotacji RPO woj. świętokrzyskiego*.

Podsumowanie

Realizacja założeń polityki spójności, której celem jest przeciwdziałanie dysproporcjom w rozwoju społecznym i gospodarczym gmin, będzie widoczna za kilka czy kilkanaście lat. Badany region cechuje się wyraźnym opóźnieniem w stosunku do pozostałych części kraju, a także zróżnicowaniem wewnątrzregionalnym. Biegu-

nami wzrostu gospodarczego poza stolicą województwa, są ośrodki subregionalne. Na obszarach oddalonych od miast, z tradycyjnym rolnictwem, posiadających utrudnione warunki gospodarowania zwraca uwagę duże niedoinwestowanie. Są to często obszary z niewykorzystanym potencjałem dużych walorów środowiskowych i rekreacyjnych, które w prowadzonej analizie nie były przedmiotem badań, jednak są one również istotne w określaniu możliwości rozwojowych woj. świętokrzyskiego. Największy potencjał rozwojowy posiadały jednostki położone w strefie podmiejskiej Kielc i ośrodków subregionalnych. Nadal rośnie dysproporcja między obszarami wiejskimi, w których dominujące znaczenie odgrywają funkcje przemysłowe i mieszkaniowe a obszarami o funkcjach rolniczych, zlokalizowanych peryferyjnie w stosunku do tzw. biegunów wzrostu w regionie. Badania wskazują, że podziały te nie ulegają zmniejszeniu, a nawet w wielu przypadkach (obszary peryferyjne zlokalizowane w części południowej, południowo-wschodniej i zachodniej woj. świętokrzyskiego) pogłębieniu. Bariery rozwoju poza peryferyjnym położeniem są także dostęp do komunikacji, oraz pojawiające się konflikty między ochroną środowiska (63% obszaru województwa stanowią tereny o szczególnych walorach przyrodniczych) a pozostałymi formami wykorzystania przestrzeni.

Literatura

- Bański J., 2011, *Uwarunkowania sukcesu gospodarczego na wsi*, [w:] *Dychotomiczny rozwój obszarów wiejskich? Czynniki progresji, czynniki peryferyzacji*, W. Kamińska, K. Heffner (red.). Studia KPZK PAN, t. CXXXIII, Warszawa, s. 61-76.
- Brambert P., 2011, *Ocena potencjału przedsiębiorczości i atrakcyjności gospodarczej obszarów wiejskich województwa świętokrzyskiego*, [w:] *Uwarunkowania rozwoju obszarów wiejskich*, W. Kamińska (red.). Instytut Geografii UJK w Kielcach, Kielce, s. 149-162.
- Grzybek B., 2011, *Obszary o niekorzystnych warunkach gospodarowania a peryferyzacja Polski Wschodniej*, [w:] *Budowanie spójności terytorialnej i przeciwdziałanie marginalizacji obszarów problemowych*. MRR, *Narodowa Strategia Spójności 2007-2013*, Warszawa, s. 82-95.
- Heffner K., 2005, *Czynniki rozwoju obszarów wiejskich – rola małych miast*, [w:] *Uwarunkowania i kierunki przemian społeczno-gospodarczych na obszarach wiejskich*, A. Rosner (red.). IRWiR PAN, Warszawa, s. 299-329.
- Heffner K., 2011, *Wielofunkcyjność obszarów wiejskich w Polsce. Rzeczywistość czy mit? Ewolucja zagospodarowania przestrzeni wiejskiej*, [w:] *Obszary wiejskie, wielofunkcyjność, migracje, nowe wizje rozwoju*, W. Kamińska, K. Heffner (red.). Studia KPZK PAN, t. CXXXIII, Warszawa, s. 8-26.
- Jastrzębski C., 2002, *Walory województwa świętokrzyskiego*, [w:] *Turystyka w regionie świętokrzyskim*, C. Jastrzębski (red.). Akademia Świętokrzyska, Kielce, s. 5-24.

- Kamińska W., 1997, *Przemiany struktury przestrzennej pozarolniczej indywidualnej działalności gospodarczej w Polsce w latach 1991-1994*. Przegląd Geograficzny 69 (1-2), s. 77-91.
- Kamińska W., 2010a, *Przestrzenne zróżnicowanie kapitału ludzkiego i społecznego na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego*, [w:] *Kapitał ludzki i społeczny w procesie rozwoju obszarów wiejskich*, W. Kamińska, K. Heffner (red.). Studia KPZK PAN, t. CXXVI, Warszawa, s. 120-143.
- Kamińska W., 2010b, *Urbanizacja obszarów wiejskich województwa świętokrzyskiego*. Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach, Instytut Geografii, Kielce.
- Kamińska W., 2011a, *Pozarolnicza aktywność gospodarcza osób fizycznych na obszarach wiejskich w Polsce*, [w:] *Obszary wiejskie, wielofunkcyjność, ...op. cit.*, s. 103-127.
- Kamińska W., 2011b, *Kapitał ludzki i społeczny na obszarach wiejskich w Polsce. Przykład województwa świętokrzyskiego*. IG UJK, Kielce.
- Kiniorska I., 2009, *Zmiany warunków życia ludności wiejskiej regionu Gór Świętokrzyskich*, [w:] *Problemy Zagospodarowania Ziemi Górskich*. PAN, Kraków, s. 31-39.
- Kiniorska I., 2011, *Mobilność przestrzenna ludności na obszarach wiejskich województwa świętokrzyskiego*, [w:] *Uwarunkowania rozwoju..., op. cit.*, s. 95-106.
- Kiniorska I., Wrońska J., 2004, *Uwarunkowania społeczno-ekonomiczne województw świętokrzyskiego*, [w:] *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych. Regionalny wymiar integracji europejskiej*, S. Ciok, I. Ilnicki (red.). Wrocław, s. 209-219.
- Miszczuk A., Smętkowski M., Płoszaj A., Celińska-Janowicz D., 2011, *Aktualne problemy demograficzne Polski Wschodniej*, [w:] *Budowanie spójności terytorialnej..., op. cit.*, s. 96-105.
- Murzyn M., 2010, *Polityka spójności Unii Europejskiej a proces zmniejszania dysproporcji w rozwoju gospodarczym Polski*. Wyd. C.H. Beck, Warszawa.
- Nowak E., Kiniorska I., Brambert P., 2009, *Wsparcie obszarów wiejskich województwa świętokrzyskiego z programów unijnych*, [w:] *Współczesne procesy urbanizacji obszarów wiejskich*, W. Kamińska, M. Mularczyk (red.). Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach, s. 33-46.
- Pałka E., 2004, *Uwarunkowania i kierunki rozwoju agroturystyki na Kielecczyźnie*. Wyd. Akademii Świętokrzyskiej, Kielce.
- Pałka E., 2010, *Kierunki rozwoju pozarolniczej działalności na obszarach wiejskich w Polsce*, [w:] *Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich*. PAN, Oddział w Krakowie, Komisja Technicznej Infrastruktury Wsi, t. 1, s. 163-174.
- Plawgo B., 2011, *Determinanty rozwoju lokalnego na obszarach problemowych Polski Wschodniej*, [w:] *Budowanie spójności terytorialnej..., op. cit.*, s. 106-123.

- Rosner A., 2010, *Przestrzenne zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich a dynamika przemian*, [w:] *Przestrzenne, społeczno-ekonomiczne zróżnicowanie obszarów wiejskich w Polsce*, M. Stanny, M. Drygas (red.). IRWiR PAN, Warszawa, s. 11-27.
- Rosner A., 2011, *Zróżnicowanie zaludnienia obszarów wiejskich w Polsce. Obszary zmniejszające zaludnienie i koncentrujące ludność*, [w:] *Dychotomiczny rozwój obszarów ... op. cit.*, s. 125-139.
- Zarębski P., 2010, *Atrakcyjność inwestycyjna regionów w Polsce*, [w:] *Przestrzenne, społeczno-ekonomiczne...*, *op. cit.*, s. 81-102.
- Zioło Z., 2011, *Uwarunkowania procesu kształtowania obszarów wiejskich*, [w:] *Dychotomiczny rozwój obszarów ... op. cit.*, s. 77-101.